

КОНСТИТУЦІЙНЕ ТА МУНІЦИПАЛЬНЕ ПРАВО

УДК 342.7

DOI: <https://doi.org/10.32886/instzak.2019.03.02>

Кофман Борис Якович,
кандидат юридичних наук,
головний науковий консультант
Інституту законодавства Верховної Ради України,
заслужений юрист України
ORCID 0000-0001-8965-2314
Kofmanb@ukr.net

ХАРАКТЕРИСТИКА ПОНЯТТЯ «ЛЮДИНА» З ПОЗИЦІЙ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА**Анотація**

Метою статті є дослідження характеристики поняття «людина» з позицій конституційного права.

Наукова новизна. В статті визначено характеристики поняття «людина» в конституційному праві в контексті її безпосереднього та опосередкованого впливу на конституційно-правову регламентацію і регулювання прав людини, трансформації правового статусу людини і громадянина та правових станів особистості в умовах розвитку демократичної правової державності і громадянського суспільства. Здійснено аналіз терміну «людина» в конституційному праві, використовуючи домінанти телеологічного, соціального та іншого характеру. Зокрема, досліджено людину як біологічну істоту та як об'єкт права (людина і право). Визначено, що в своїй єдності досліджені підходи до людинорозуміння і його характеристики, створюють систему пізнання конституційно-правової реальності, а також визначення перспектив її подальшого розвитку і вдосконалення під впливом антропоцентризму, людинорозмірності та людинорозуміння у всьому різноманітті гуманістично-правової проблематики.

Висновки. Проблематика «людини» в конституційному праві держави має визначальну роль, особливо в процесах інституціоналізації та конституювання демократичної правової державності. Тому в цих умовах законодавець використовує індивідуально-колективний підхід до вирішення питань конституційно-правового статусу людини і громадянина. Визначаючи такий статус, законодавець враховує як біологічні характеристики людської істоти, що мають для неї екзистенційне значення в процесі існування в рамках людського соціуму та в умовах функціонування держави, так й відповідні позиції, що демонструють взаємини людини з правом. Саме в рамках права людині надаються нормативні можливості для реалізації своїх атитюдів, інтенцій, устремлінь, потреб, інтересів, а у підсумку й конституційних прав, що визнаються, легалізуються, охороняються, захищаються, гарантуються державою на рівні її конституційного права. Наголошено на існуванні суттєвих проблем щодо дослідження людини саме як об'єкта права.

Ключові слова: людина, права людини, об'єкт права, конституційне право, конституційно-правовий статус людини і громадянина, людинорозуміння.

Kofman Borys Ya.,
Ph. D. in Law,
Chief Scientific Advisor
Institute of Legislation of the Verkhovna Rada of Ukraine,
Honored Lawyer of Ukraine
ORCID 0000-0001-8965-2314
Kofmanb@ukr.net

CHARACTERISTICS OF THE CONCEPT OF «MAN» FROM THE POSITIONS OF THE CONSTITUTIONAL LAW

Abstract

The purpose of the article is to study the characteristics of the concept of «man» from the standpoint of constitutional law.

Scientific novelty. The article defines the characteristics of the concept of «man» in constitutional law in the context of its direct and indirect influence on the constitutional and legal regulation and regulation of human rights, the transformation of the legal status of man and citizen and the legal status of a person in the conditions of the development of democratic legal statehood and civil society. The analysis of the term «man» in the constitutional law is carried out, using the dominant teleological, social and other characteristics. In particular, a person is investigated as a biological being and as an object of law (person and right). It is determined that in its unity the approaches to human understanding and its characteristics are investigated, they create a system of knowledge of the constitutional and legal reality, as well as determine the prospects for its further development and improvement under the influence of anthropocentrism, human dimension and understanding of humanity in the whole diversity of humanistic-legal issues.

Conclusions. So, summing up the results of the study, it should be noted that the problem of «rights» in the constitutional law of the state has a decisive role, especially in the processes of institutionalization and constitution of democratic legal statehood. Therefore, in these circumstances, the legislator uses an individual-collective approach to resolving issues of the constitutional and legal status of a person and a citizen. In defining this status, the legislator takes into account both the biological characteristics of a human being that has an existential significance for it in the process of existence within the framework of human society and in the conditions of functioning of the state, as well as the corresponding positions, showing the relationship between rights with the right. It is within the limits of the right of a person that the regulatory opportunities for the realization of their attitudes, intentions, aspirations, needs, interests, and eventually recognized and legalized, protected, protected, guaranteed by the state at the level of its constitutional right are provided. Emphasis was placed on the existence of significant problems concerning the study of a person as an object of law.

Key words: human, human rights, object of law, constitutional law, constitutional and legal status of man and citizen, human understanding.

Постановка проблеми. Питання визнання, легалізації, реалізації, охорони, захисту, гарантування прав і свобод людини державою є основоположною ознакою сучасної демократичної правової державності. Тому інтерес науковців та широких верств населення до цієї проблематики носить обґрунтований як доктринальний, так й праксеологічний характер.

Разом з тим, необхідно зазначити, що проблематика прав і свобод людини в повсякденному житті набула спрощеного та ординарного розуміння, завдяки чому поза неї залишаються багато проблем, що дають можливість з онтологічних позицій визначити її неминуще значення для стабільного існування та функціонування конкретної особистості, соціуму і держави, а також їх сталого розвитку в належних умовах соціально-політичної та соціально-економічної зла-

годи. До однієї з таких проблем відноситься проблематика визначення характеристики поняття «людина» з позицій сучасного конституційного права, що є не тільки опорною, а й володіє імперативно-функціональною характеристикою по відношенню до інших проблем і питань існування та функціонування як сучасної державності в її демократично-правовій моделі, так й міжнародної спільноти держав.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Необхідно зазначити, що проблематика цього дослідження, враховуючи на його досить складний та поліпредметний характер, знаходяться на рівні міждисциплінарного розуміння та тлумачення, тому його концепції, положення і висновки, знайшли своє закріплення в роботах багатьох вчених революційного (включаючи й періоди Античності – Стародавніх Греції и Риму, періодів

Відродження, функціонування буржуазних держав), радянського та сучасного періодів в галузі теорії та історії держави і права, окремих галузей права, особливо конституційного, адміністративного, загального міжнародного (публічного і приватного) права тощо, а також філософії та соціології права, інших гуманітарних напрямків наукового знання.

Особливо необхідно відзначити, що правозахисна проблематика зайняла пріоритетне місце в вітчизняній теорії й галузях юридичної науки, перетворилася з вузькопрофільного в генеральний напрям її розвитку. Саме в розвитку української юридичної науки спостерігається формування цілих юридичних напрямів, наукових шкіл з проблематики захисту прав людини, починаючи від розробки загальнотеоретичних засад (В. К. Забігайло, М. П. Орзіх, О. В. Сурилов, П. М. Рабінович, Ю. І. Римаренко, О. Ф. Скакун та ін.) і закінчуючи питаннями прав людини в конституційному (В. В. Кравченко, В. Ф. Погорілко, І. Д. Сліденко, Ю. М. Тодика, О. Ф. Фрицький та ін.), муніципальному (М. О. Баймуратов, О. В. Батанов, О. Є. Єгоров, С. В. Маліков, О. В. Приєшкіна, С. Ю. Русанова, І. В. Федоров, О. О. Харченко), екологічному (В. І. Андрейцев, М. І. Малишко, Н. Р. Малишева, О. О. Погребний, Ю. С. Шемшученко), міжнародному (Б. В. Бабін, М. В. Буроменський) та європейському (Ю. О. Волошин) праві.

Разом з тим слід зазначити, що проблематика визначення характеристики поняття «людина» в конституційному праві в контексті її безпосереднього та опосередкованого впливу на конституційно-правову регламентацію і регулювання прав людини, трансформації правового статусу людини і громадянина та правових станів особистості в умовах розвитку демократичної правової державності і громадянського суспільства – в рамках вітчизняної юридичної науки практично не досліджувалась.

Тому **метою** цієї статті є дослідження характеристики поняття «людина» з позицій конституційного права.

Виклад основних результатів Визначаючи роль і значення проблематики прав людини в конституційному праві, необхідно, насамперед, наголосити на її особливо важливому, екзистенційному характері для існування сучасної демократичної, правової та соціальної держави. Права людини –

це, перефразуючи вислів М. П. Орзіх про те, що «конституція – це ядро, навколо якого обертається вся конституційно-правова реальність» [1] – права людини й є тим ядром, навколо якого обертаються всі принципи, норми, інститути, підгалузі конституційного права, і, по великому рахунку, й саме сучасне конституційне право.

Аргументацією на користь такого висновку є три аспекти – напрямки в дослідженні прав людини, що склалися до теперішнього часу в українському правознавстві, що підтверджує аналіз наукової літератури. На доктринальну думку М. А. Абдалказима, вони є досить відокремленими, але й вельми продуктивними [2].

Перший напрям, який можна позначити як філософсько-правового підходу, основний акцент робить на онтологічні проблеми прав людини. Тут основна увага приділяється теоретичному аналізу проблем походження прав людини в контексті глибокого опрацювання їх юридичної природи, більш того – одним з концептів тут виступає сама логіка таких прав (П. М. Рабінович, С. Добрянський).

Другий напрям, який можна позначити в якості регулятивного підходу до проблем прав людини, акцентує увагу на їх розумінні як особливому способі правового регулювання суспільних відносин. Його прихильниками є не тільки представники теорії права (М. Ф. Орзіх, Ю. М. Оборотов, Н. М. Крестовська), але і галузевих наук – конституційного (М. О. Баймуратов, О. В. Батанов, О. М. Биков, Ю. О. Волошин, І. Д. Сліденко, Х. В. Приходько) і навіть міжнародного права (М. В. Буроменський, В. Н. Денисов, М. М. Микієвич), а також багато практичних працівників, які визнають, що права людини, визнані міжнародним співтовариством і державою, вводять і в міжнародно-правову, і в національно-правову (конституційну) системи відповідні режими, порядки, доміанти, стандарти і алгоритми свого правового здійснення.

Третім важливим напрямом в доктринальному забезпеченні прав людини, без сумніву, є правозахисний напрямок. Його суть полягає в розумінні того, що права людини тільки тоді перетворюються в реальну цінність, коли вони надійно гарантовані і захищені. Найбільш повне дослідження цього аспекту прав людини знайшло в роботах О. Л. Копиленка, Н. М. Оніщенко,

В. Ф. Погорілка, О. Ф. Фрицького, Б. А. Пережняка, А. Р. Крусян, В. А. Григор'єва та ін. Слід зазначити, що у своїх працях вони не просто акцентують увагу на процесуальному і діяльнісному аспектах захисту, охорони та гарантуванні прав і свобод людини, але надають домінуюче значення положенню про обов'язкове включення в дефінітивне визначення загального поняття «прав і свобод людини» вказівки на необхідність їх захисту, причому захисту правового. Такий підхід, як видається, є науково продуктивним і обґрунтованим, перш за все, в контексті практичної реалізації системи координат «держава-людина» [2].

Однак, системний аналіз наведених напрямків демонструє, що вони переважно спрямовані не стільки на захист самої людини, скільки її прав – тобто, основоположним об'єктом захисту людини в конституційному праві є її права – саме вони виступають «альфою і омегою» конституційних регламентації та регулювання й, отже, саме через них можна дійти висновку, що саме є людина та які її характеристики.

Звідси, реалізуючи спробу здійснити аналіз терміну «людина» в конституційному праві, вважаємо за потрібне, використовувати наступні домінуючі телеологічного, соціального та іншого характеру:

1. Людина як біологічна істота

Необхідно зазначити, що сучасні природничі науки – від астрофізики й космобіології до молекулярної біології та генетики все глибше й інтенсивніше інтегрують людину у предметне поле власних досліджень, синтезуючи не тільки нові гіпотези, ідеї, твердження, концепти, а й формуючи прогресивні моделі взаємовідносин людської істоти з оточуючим світом. Тобто, вказані науки, насамперед цікавлять комунікаційні моделі людини в контексті її розвитку в межах природи та космосу. Слід зазначити, що правова наука в цьому аспекті йде далі та глибше, бо вона, визначаючи правовий статус людини, робить спробу спиратися при цьому на біологічну природу людини, яка є частиною живої природи та частиною тваринного світу.

Недарма, в рамках права виокремлюється, що людина:

1) це найвищий ступінь розвитку живих організмів на Землі;

2) представник виду Людина розумна (*Homo sapiens*), що за своєю природою поєднує соціальні і природні якості і такий, що виступає як цілісна, багатоскладна біопсихосоціальна система.

Тобто, саме в праві враховуються біологічні, зумовлені еволюцією, властивості людини, як представника біосу (право на життя, право на гідне існування, право на труд, право на належний життєвий рівень тощо). Не випадковим й є виокремлення біологічних прав людини, тобто прав, які визначаються біологічною структурою організму людини, його біологічними потребами, та які охоплюють та сприяють розвитку життєво важливої природи людини [3].

При цьому, слід констатувати, що перелік таких прав має об'єктивну тенденцію до зростання, включаючи не тільки зростання їх кадастру, а й рівня правового регулювання, що включає до себе не тільки національне, а й вже наднаціональне та міжнародно-правове регламентацію, супроводження, регулювання та забезпечення – тобто більш складні і багаторівневі правові конструкції та інструменти конвергенційного (інтеграційного) рівня, що використовують національні держави, наднаціональні інтеграційні об'єднання держав та міжнародна спільнота держав в процесі локального, регіонального та універсального унормування та регулювання. А це, на нашу думку, не може не відбитися на рівні національного конституційного права, яке не тільки визнає біологічні (природні) права людини, а й дуже ретельно сприймає будь-які зміни в переліку таких прав людини, особливо в бік їх зростання, в контексті майбутньої нормативізації та регламентації.

До таких прав, зокрема, відносяться право на життя як базове підґрунтя для всіх інших прав; право на сон; на безпечне для життя та здоров'я довкілля; на споживання безпечних продуктів; на захист психіки; на самозбереження в природному вигляді; на зачаття потомства; свобода розпорядження собою, зокрема – тілом, вибору життєдіяльності, чоловіка чи дружини, самостійного вибору кількості дітей тощо; права людини відносно її органів та тканин; репродуктивні права; на недоторканість її геномного набору, на заваді чому стоять клонування, експериментування, використання стовбурових клітин, що одночасно може перешкоджати

праву ембріона на життя та інші подібні права, які розширюються одночасно з досягненнями науки.

При аналізі перспектив нормопроекування зазначених прав, неможливо не погодитись з позицією дослідниці М. П. Тиріної, яка обґрунтовано вважає, що означені права здебільшого існують в доктринальних дослідженнях і в будь-якому випадку є продуктом нової та новітньої історії, яку започатковували здебільшого зарубіжні розвинені країни, згодом, з появою міжнародних організацій, – у рамках міжнародного співтовариства держав, і тому регулюються вони здебільшого у міжнародно-правових актах, які все одно не вирішують усіх нагальних проблем, пов'язаних з функціонуванням та практичною реалізацією біологічних прав людини [3].

Але, виходячи з практики сучасного міжнародного нормопроекування та нормотворчості, є загальновідомим, що саме через міжнародно-правові акти, що містять міжнародно-правові зобов'язання держав-підписантів, та формалізуються у нормах міжнародного права – ці норми потрапляють як загальнообов'язкові до виконання в національні правові системи, й насамперед, в конституційне право національної держави (через механізм національної імплементації норм міжнародного права /див. ст. 9 Конституції України [4]/).

Разом з тим, актуальним в процесі нормопроекування та нормотворення, в широкому розумінні останнього, залишаються настанови відносно того, що для розуміння природи людини, яка за визначенням є біосоціальною, необхідно розглядати людську істоту як інтегральну, бінарно-коннотовану систему «соціальний індивід – біологічний вид», котра характеризується симетричною опозицією – опозицією соціального й біологічного» [5]. Тобто, в основі успіху нормативно-правового регулювання правового статусу людини, а також її прав, лежить насамперед, глибоке розуміння філософської дихотомії, на якій базується природа людини – як біологічна, так й соціальна. І тільки при досягненні розумного балансу щодо нормування основоположних аспектів такої бінарної природи може з'явитися належний соціально-нормативний результат.

Одночасно, необхідно й враховувати «оборотну сторону медалі». Погоджуючись із

тим, що «... все більш значущим імперативом для сучасної цивілізації є не тільки охорона біосфери, але й приведення політичних систем на планеті у відповідність до біологічних характеристик людини» [6], тобто в об'єктивації необхідності досягнення консенсусу в нормативному регулюванні екологічних потреб людини, її груп і асоціацій, всього людства, – з визнанням і легалізацією державами та їх сателітами в рамках політичної системи біологічної природи людини, все ж необхідно звернути увагу на відповідні застереження, що на думку деяких сучасних науковців, зокрема Ф. Фукуяма [7], є небезпідставними, особливо стосовно того, що досягнення сучасної біологічної науки можуть бути застосовані навпаки, для приведення біологічних параметрів індивіда у відповідність до конкретного політичного запиту правлячої або зацікавленої політичної сили.

2. Людина як об'єкт права (людина і право)

Можна сміливо стверджувати, що не кожна людина стикається з правом щодня, але вона, по-перше, все ж постійно апіорі знаходиться в межах правового простору держави, точніше її публічної влади – державної або самоврядної (муніципальної) [8]; по-друге, оцінюючі роль права в локальному соціумі, де існує, функціонує, розвивається й вдосконалюється людина, здійснюючи свій життєвий цикл, – право, так чи інакше, впливає на неї постійно, можливо, щомиті; по-третє, це веде до перманентної психо-поведінкової, суб'єктивно-технологічної реакції людини – модифікації її поведінки в локальному соціумі, де вона фактично й існує, у відповідності до правових настанов, що існують в державі; по-четверте, продукуючи відповідно до своїх атитюдів (англ. *attitude* – ставлення, установка), як внутрішнього стану готовності людини до дії, що передуює її поведінці [9], екзистенційні інтенції, устремління, потреби, інтереси, на підставі попереднього соціально-психологічного досвіду, на усвідомленому і неусвідомленому рівнях, людина вже превентивно співвідносить їх з правовими настановами, визначаючи їх співпадання або антагонізм, роблячи при цьому висновок про нормативну продуктивність або непродуктивність своєї поведінки.

Якщо твердження про особливу роль права в житті людини є правильним та мето-

дологічно обґрунтованими, то можна говорити вже не тільки про наявність об'єктивної природи права, а й про необхідність постійного та послідовного наукового дослідження відношення «людина – право», більш того, на слушну думку В. С. Бігуна, можна констатувати виведення його на якісно вищі рівні абстрагування та конкретизації [10]. На нашу думку, це стає можливим та необхідним завдяки простій тезі, що базується на інструментальній залежності права від людини – право створено людиною для людини, і без людини не може існувати.

Разом з тим, необхідно наголосити на існуванні суттєвих проблем щодо дослідження людини саме як об'єкта права. У їх визначенні слід погодитись з В. С. Бігуном [10], який слушно вважає, що:

1. Людина традиційно не вважалася одним із об'єктів дослідження праводержавознавства, як це було та є у випадку філософії. Більш того, в конституційно-правовій традиції основоположне місце завжди займали права держави. І тільки Велика Французька революція закріпила ідеали свободи, рівності, братерства в Декларації прав людини і громадянина 1789 року [10]. Хоча, в людській історії й раніше вже були зроблені кроки щодо визначення відповідного статусу людини, починаючи від Стародавнього Риму з його «*res vokale*» по відношенню до рабів та розподілом суспільства на патриціїв і плебеїв, Індії з її розподілом населення на варни (брахмани, кшатрії, шудри, недоторканні) [12], закінчуючи розподілом людей вже в новітніх суспільствах і державах на засадах дискримінаційних ознак і цenzів (раси, нації, цenz осілості тощо).

Фактичну відсутність інтересу права до людини яскраво демонструє поширена нині система галузей та інститутів позитивного («юридичного») права – елементів правової системи та системи права зокрема, що формувалась історично. Тому введення людини в право як його об'єкта, тобто об'єкта правового регулювання у всьому її різноманітті, та ще з «перекосом» і акцентуванням на її біологічну природу та відповідні права, стало революційною подією. Необхідно зазначити, що цьому сприяли тенденції набуття людиною правової суб'єктності через введення терміносистем «правовий статус» і «правове положення людини». Разом з тим, в консти-

туційному праві, не дивлячись на відповідні нормативні установлення, та конституційній практиці, до цих пір фактично існує пріоритет прав держави перед пріоритетом прав людини, що фактично нівелює роль та потенціал права як явища у широкому та вузькому розуміннях, як щодо визнання нових форм правового статусу людини, так і значення людини в праві загалом. І тут треба погодитись з наведеним автором в тому, що успадковані сучасною українською юриспруденцією «людський вимір права», «людський фактор» фразеологічно та змістовно демонструють цей аргумент. На перший погляд, вони нейтральні, однак насправді показують другорядність місця людини в царині теорії та практики права, її інструментальне, а не фундаментальне значення. Натомість заперечення чи знівелювання значення взаємозв'язку людини та права – значить заперечення всієї людської природи права як явища та об'єкта наукового інтересу [10]. На нашу думку, наведені терміносистеми негативно впливають на розуміння позиції людини в праві й аксіологічно, бо знецінюють її роль і значення в формуванні правових тенденцій та посилюють комплекс її «меншовартості».

2. «Людина–право» – це складне, поліпроблемне відношення. Виокремлення цієї проблеми, на думку В. С. Бігуна, є пов'язаним з тим, що таке відношення є потенційно еластичним і може охоплювати та породжувати чимало питань та проблем фундаментального значення. Одне із них – це питання про відображення людини в праві, її уявлення, «образ», яке можна визначити як питання правового людинорозуміння [10]. Слід зазначити, що таке питання має декілька смислів та може бути витлумаченим як в статичному стані («що є таке людина в праві?»), так й в динамічному («як людина діє в праві? Як вона його реалізує?»). Звідси виникають й актуальні питання «людинорозмірності» права, його «людиноцентризму» тощо. Актуалізації цих проблем сприяє є спорадичне і неусталене використання термінології людинорозуміння, що є характерним для сучасної правової літератури, причому без визначення змісту конкретних термінів, що не тільки не дає змогу встановити змістовне навантаження кожного з термінів, а й своєрідним чином «мікшує» і нівелює їх. Ідеться про практичне використання, семантичне значення

та праксеологічне розрізнення уживаної як в правовій доктрині, так і в нормативно-правових актах, насамперед, з конституційного права, такої термінології: 1) людина, 2) чоловік, 3) індивід (індивидуум), 4) індивідуальність, 5) особа, 6) суб'єкт права, 7) особистість, 8) громадянин, 9) іноземець; 10) особа без громадянства; 11) персону, 12) ніхто, 13) кожен, 14) всі тощо.

В обов'язковому порядку треба згадати й рольові позиції людини в конституційному праві та інших галузях права, які вона відіграє в різних обставинах, що є значимими з позицій права, та які встановлюють відповідний правовий статус людини в залежності від різних ознак: наприклад, віку (дитина, повнолітній, людина похилого віку тощо), статі (жінка, чоловік), соціального стану (заміжня жінка, жінка в стані вагітності, жінка-мати, пенсіонер), професії (військовослужбовець, студент), сімейного стану (чоловік, жінка, член родини) стану війни і миру (комбатант, військовополонений, учасник НВФ тощо) і т. д.

З такого широкого підходу об'єктивно постає питання, якою уявляється людина в кожному з цих теоретичних та практичних вимірів права. Іншими словами, треба відрізнити що є людина, по-перше, у філософських і теоретичних конструкціях, що лежать в основі теорії права, а, по-друге, що є людина у процесі правореалізації, тобто тоді, коли вона практично таке право здійснює, застосовуючи його в якості засобу досягнення своїх інтересів, в процесі комунікативної взаємодії з іншими суб'єктами права, як уособлених окремими людьми, їх групами, колективами, асоціаціями, а також державою, її органами і інституціями, іншими юридичними особами.

Отже, це можна визначити і порозуміти завдяки процесу відображення людини, яке відбувається через її усвідомлення та втілення в практику відповідних ідей та інші теоретичних форм (доктрин, концептів, міфологем, термінів, дефініцій тощо), які існують в індивідуальних, групових, колективних, корпоративних та інших полісуб'єктних поглядах, їх сукупності чи системі, що відображається концептуалізацією людинорозуміння. Тобто, можна погодитись з В. С. Бігуном [10; 11], в тому що:

а) людинорозуміння – це усвідомлення людини через призму філософських концеп-

цій, поглядів, уявлень (теоретико-доктринальний критерій – авт.). Такий рівень розуміння лежить в основі правової доктрини, в тому числі й доктрини саме конституційного, а не державного права [13].

У цьому випадку розуміння приходить через те, що дослідник робить всі явища та предмети оточуючого світу людинорозмірними – саме людина виступає виміром соціальної реальності. Зазначений рівень володіє великим концептуальним потенціалом та великим рівнем реалізації саме в конституційному праві держави, бо саме воно виступає єдиною профільною галуззю національного права та визначає стратегічні напрями розвитку всієї правової системи і системи законодавства держави;

б) правове людинорозуміння – це усвідомлення людини через призму філософських та правових, філософсько-правових концепцій, доктрин, поглядів, уявлень (теоретико-нормативний критерій – авт.). Наведений рівень розуміння детермінує та активізує процеси нормування, що виникають на основі рис людини, що мають суспільно-державне, індивідуальне-колективно-групове-асоціативно-корпоративне значення. Він у технологічному сенсі повинен закінчуватися нормопроекуванням та нормотворенням. Цей рівень відіграє праксеологічну та телеологічну роль в конституційному праві держави, бо детермінує і скеровує його подальший і перспективний розвиток із позицій нормо/законо/конституційно-проектної та нормо/законо/конституційно-творчої діяльності;

в) індивідуально (для будь-якої людини, вченого тощо) правове людинорозуміння – процес усвідомлення сутності, сенсу та значення людини в праві (онтологічний критерій – авт.). Цей рівень розуміння людини напряму пов'язаний з індивідуальною правосвідомістю та є скерованим на вироблення відповідних теоретичних настанов в профільній сфері – розрахований на формування конкретних концептуальних позицій та стійкої системи знань про людину, її права і роль в праві. Цей рівень в конституційному праві відіграє важливу ідеологічну та праксеологічну роль, бо фактично відображає процес впливу конституційно-гуманістичних та антропологічно-процесуальних настанов конституційного права на конкретну особистість людини і громадянина, а також демон-

струє ефективність і результативність такого впливу;

г) структурно правове людинорозуміння – це система понять, категорій, концепцій, поглядів, підходів, тлумачень, уявлень, ідей щодо людини в праві, які формують і відображають зміст і форму розуміння людини в праві (структурно-теоретичний критерій – авт.). Таке розуміння носить допоміжний та доповнюючий характер, бо виникає: а) на основі як загального правового людинорозуміння, у якому задіяні люди в їх індивідуальному, груповому, колективному, асоціативному вимірі, так й б) на основі індивідуального людинорозуміння як фактор більш глибокого пізнання, з'ясування, стабілізації профільних знань о ролі права в житті людини і ролі людини в царині права. Фактично ця характеристика відіграє важливу інструментально-сталу та координуюче-стабілізаційну роль в конституційному праві для систематизації знань в профільній сфері, з використанням арсеналу філософсько-правових форм існування і методів наявності, прояву і домінування антропологічної проблематики, причому, як в профілюючій галузі, так й у всьому національному праві держави та її цільовому скеруванні для антропоцентричного впливу на інші галузі національного права;

д) інструментально (методологічно) правове людинорозуміння – це один з елементів антропологічного підходу до права, з допомогою якого розкривається зміст людської природи права як її засади (інструментально-методологічний критерій – авт.). Контекстуально таке розуміння є методологічною основою пізнання проблематики за рахунок використання відповідних способів наукового пізнання, зокрема в юриспруденції, що полегшує та стимулює науковий пошук відносно взаємовідносин людини з правом та її визначальної ролі в існуванні, функціонуванні, розвитку, вдосконаленні права як соціального феномена через побудову антропоцентричної моделі соціуму і держави. Наведена характеристика людинорозуміння відіграє для конституційного права основоположну технологічно-методичну, і в той же час, подвійну роль: з одного боку – роль ідеологічного обслуговування, супроводження і забезпечення, за рахунок використання арсеналу методів пізнання юридичної реаль-

ності, що здійснюється під прямим впливом правових конотацій і наративів, а з іншого – забезпечення перманентної колаборації цих методів в пізнанні конституційно-правової реальності, з метою визначення перспектив її розвитку, вдосконалення, а також наслідків антропоцентричного впливу на право і навпаки. Вважаємо, що використання саме таких підходів не тільки применшить рівень відповідної еkleктичності знань про людину в праві, а й водночас забезпечить їх відповідною системністю і комплексністю, позбавив синтетичності та хаотичної інтегративності за рахунок застосування плюралістичних підходів у використанні юридичної, загально-правової і загально-наукової методології.

Висновки. Отже, у своїй єдності зазначені підходи до людинорозуміння і його характеристики створюють систему пізнання конституційно-правової реальності, а також визначення перспектив її подальшого розвитку і вдосконалення під впливом антропоцентризму, людинорозмірності та людинорозуміння у всьому розмаїтті гуманістично-правової проблематики, що повинна розумітися з сучасних позицій досягнення не тільки гуманітарних, а й природничих наук – біології, фізіології, фізики, хімії, генетики тощо.

Резюмуючи, можна зазначити, що:

- проблематика «людини» в конституційному праві держави має визначальну роль, особливо в процесах інституціоналізації та конституювання демократичної правової державності;

- саме в цих умовах законодавець використовує індивідуально-колективний підхід до вирішення питань конституційно-правового статусу людини і громадянина;

- визначаючи такий статус, законодавець враховує як біологічні характеристики людської істоти, що мають для неї екзистенційне значення в процесі існування в рамках людського соціуму та в умовах функціонування держави, так і відповідні позиції, що демонструють взаємини людини з правом;

- саме в рамках права людині надаються нормативні можливості для реалізації своїх атитюдів, інтенцій, устремлень, потреб, інтересів, а у підсумку й конституційних прав, що визнаються, легалізуються, охороняються, захищаються, гарантуються державою на рівні її конституційного права.

Список використаних джерел:

1. Орзіх М. П. Світовий конституціоналізм у світлі глобалізаційних процесів: проблеми визначення. URL: <https://sci.house/ukrainyi-konstitutsionnoe-pravo-scibook/svitoviy-konstitutsionalizm-svitli-28819.html> (Дата звернення: 09.03.2019).

2. Абдалказим М. А. Права людини як парадигма взаємодії конституційного та міжнародного права. *Науковий вісник Академії муніципального управління*. 2012. № 2. С. 19–20.

3. Тиріна М. П. Біологічні права та свободи людини у сучасному законодавстві: аналіз міжнародно-правового регулювання. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/biologicheskie-prava-i-svobody-cheloveka-v-sovremennom-zakonodatelstve-analiz-mezhdunarodno-pravovogo-regulirovaniya> (Дата звернення: 03.03.2019).

4. Конституція України 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

5. Костючков С. К. Біологічне й соціальне розуміння природи людини: біополітичний аспект. *Грані. Політологія*. 2014. № 9 (113). С. 73.

6. Олескин А. В. Биополитика. Политический потенциал современной биологии: философские, политологические и практические аспекты. М.: Институт философии РАН, 2001. 432 с. URL: <http://biopolitika.ucoz.ru/index/0-5> (Дата звернення: 19.02.2019).

7. Фукуяма Ф. Наше постчеловеческое будущее: Последствия биотехнологической революции. М.: ООО «Издательство АСТ»: ОАО «ЛЮКС», 2004. 349 с. URL: <http://alt-future.narod.ru/Future/Fnfb/fukunpb.htm> (Дата звернення: 01.03.2019).

8. Баймуратов М. О., Григор'єв В. А. Муніципальна влада: актуальні проблеми становлення і розвитку в Україні. Одеса: Юрид. літ., 2003. 248 с.

9. Білоножко В. М. та ін. Великий тлумачний словник сучасної української мови. К.: Дніпро, 2009. С. 36.

10. Бігун В. С. Людина в праві. Правове людинорозуміння як філософсько-правова проблема. *Проблеми філософії права*. 2003. Том 1. С. 126.

11. Gryshova I., Kofman B., Petrenko O. Migration cultures and their outcomes for

national security. *Journal of Security and Sustainability Issues*. 2019. № 8(3). P. 521–530. [http://doi.org/10.9770/jssi.2019.8.3\(18\)](http://doi.org/10.9770/jssi.2019.8.3(18))

12. Мищак І. М. Вплив політико-правових положень дхармашастр та артхашастр на становлення системи державного управління в Стародавній Індії. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2013. № 2. С. 18–22.

13. Kopylenko O., Gryshova I., Diachenko O. (2018). Leading institutional mechanism of the state regulation and the shadow economy. *Strielkowski, W. (ed.). Proceedings of the 2nd International Conference on Social, Economic and Academic Leadership (ICSEAL 2018), Advances in Social Science, Education and Humanities Research*. Vol. 217. P. 60–68. doi: 10.2991/icseal-18.2018.10

References:

1. Orzikh, M. P. *Svitoviy konstytutsionalizm u svitli hlobalizatsijnykh protsesiv: problemy vyznachennia*. URL: <https://sci.house/ukrainyi-konstitutsionnoe-pravo-scibook/svitoviy-konstitutsionalizm-svitli-28819.html> (Last accessed: 09.03.2019) [in Ukrainian].

2. Abdalkazym, M. A. (2012). *Prava liudyny iak paradyhma vzaiemodii konstytutsijnoho ta mizhnarodnoho prava*. *Naukovyj visnyk Akademii munitsypal'noho upravlinnia*, 2, 19–20 [in Ukrainian].

3. Tyrina, M. P. *Biologichni prava ta svobody liudyny u suchasnomu zakonodavstvi: analiz mizhnarodno-pravovoho rehuliuвання*. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/biologicheskie-prava-i-svobody-cheloveka-v-sovremennom-zakonodatelstve-analiz-mezhdunarodno-pravovogo-regulirovaniya> (Last accessed: 03.03.2019) [in Ukrainian].

4. *Konstytutsiia Ukrainy 1996 roku*. (1996). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 30, 141 [in Ukrainian].

5. Kostyuchkov, S. K. (2014). *Biologichne j sotsial'ne rozuminnia pryrody liudyny: biopolitychnyj aspekt*. *Hrani. Politolohiia*, 9 (113), 73 [in Ukrainian].

6. Oleskin, A. V. (2001). *Biopolitika. Politicheskij potencial sovremennoj biologii: filosofskie, politologicheskie i prakticheskie aspekty*. Moskva: Institut filosofii RAN. URL: <http://biopolitika.ucoz.ru/index/0-5> (Last accessed: 19.02.2019) [in Russian].

7. Fukujama, F. (2004). *Nashe postchelovecheskoe budushhee: Posledstvija biotehnologicheskoi revoljucii*. Moskva: OOO «Izdatel'stvo ACT»: OAO «LJuKS». URL: <http://alt-future.narod.ru/Future/Fnpb/fukunpb.htm> (Last accessed: 01.03.2019) [in Russian].
8. Bajmuratov, M. O., Hryhor'iev, V. A. (2003). *Munitsypal'na vlada: aktual'ni problemy stanovlennia y razvytku v Ukraini*. Odesa: Yuryd. lit. [in Ukrainian].
9. Bilonozhko, V. M. (2009). *Velykij tлумachnyj slovnyk suchasnoi ukrains'koi movy*. Kyiv: Dnipro [in Ukrainian].
10. Bihun, V. S. (2003). Liudyna v pravi. Pravove liudynorozuminnia iak filozofsko-pravova problema. *Problemy filosofii prava*, 1, 126 [in Ukrainian].
11. Gryshova, I., Kofman, B., Petrenko, O. (2019). Migration cultures and their outcomes for national security. *Journal of Security and Sustainability Issues*, 8(3), 521–530. [http://doi.org/10.9770/jssi.2019.8.3\(18\)](http://doi.org/10.9770/jssi.2019.8.3(18))
12. Myshchak, I. (2013). The Impact of Legal Provisions of the Dharmashastra and the Arthashastra on Public Administration Development in Ancient India. *Scientific Papers of the Legislation Institute of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 2, 18–22 [in Ukrainian].
13. Kopylenko, O., Gryshova, I., Diachenko, O. (2018). Leading institutional mechanism of the state regulation and the shadow economy. In: Strielkowski, W. (ed.). *Proceedings of the 2nd International Conference on Social, Economic and Academic Leadership (ICSEAL 2018), Advances in Social Science, Education and Humanities Research*, 217, 60–68. doi: 10.2991/icseal-18.2018.10

Стаття надійшла до редакції 15 травня 2019 р.